

Комуністичної партії України // [http:// partykpu.rada.gov.ua/ partykpu/ control/ uk/ publish/ article/news_left?art_id=38441&cat_id=38337](http://partykpu.rada.gov.ua/partykpu/control/uk/publish/article/news_left?art_id=38441&cat_id=38337). 4. Програма Партії Регіонів [http:// www. partyofregions. org.ua/ meet/program/](http://www.partyofregions.org.ua/meet/program/). 5. Програма Прогресивної Соціалістичної Партії України // <http://vitrenko.at.ua/publ/32-1-0-57/>. 6. Руссо Жан-Жак. О происхождении и основании неравенства между людьми. – М.: Манфред, 1976. – 286 с. 7. Grundzüge des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland. Kurt Sontheimer, Wilhelm Bleek. – München, 1998. – 472 s. 8. Rosmini Antonio. The Philosophy of Politics. Volume 2. Society and its Purpose. Rosmini House. – Durham, 1994. – 487 p.

УДК 327 (477)

О. Івахів

Львівський інститут Сухопутних військ
Національного університету "Львівська політехніка"

ЄВРАЗИЙСЬКИЙ ФАКТОР ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО УКРАЇНИ У СКЛАДІ СРСР

© Івахів О., 2009

Досліджуються питання впливу складових євразійської концепції на політику керівників Радянського Союзу щодо України як складової Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

The questions of influencing of constituents of Eurasian conception are probed on the policy of helmsman of the Soviet union in relation to Ukraine as constituent of Union of Soviet Socialist Republics (THE USSR).

Сучасна геополітика характеризується масштабними інтеграційними процесами. Відбувається інституційне завершення цивілізаційного оформлення Європи як сукупності переважно християнських націй, об'єднаних спільною історією і парадигмою розвитку. Сьогодні російське суспільство продовжує вважати Російську Федерацію врятованим "ядром" Радянського Союзу і шкодує за втраченою імперією, не усвідомлюючи, наскільки небезпечними для російського народу є спроби придушення національної енергії пострадянських держав. У політичних доктринах московських царів, петербурзьких імператорів, комуністичних вождів і сучасних російських президентів можна простежити подібні ознаки, джерелом яких є російська імперська ідея: "Москва – третій Рим", що видозмінюється і трансформується під впливом специфіки історичних умов [5, с. 2]. Російська політична еліта орієнтує владу й суспільство на формування довершеної імперської моделі та утвердження домінуючої ролі Росії в сучасному світі [14, с. 11–12]. У цьому контексті Радянський Союз розглядається російськими дослідниками як модель євразійської "ідеальної держави", "держави правди" [28, с. 314].

Роль і місце України в СРСР висвітлено на сучасному етапі здебільшого у багатьох працях зарубіжних дослідників. Російські автори, незважаючи на різні підходи, не наслідуються заперечувати тезу про "особливу роль" Росії у світі. Російські політологи твердять, що їхня країна, зважаючи на свій історичний досвід, законно може претендувати на чужі для неї території – Крим, Східну Україну, Північний Казахстан тощо [4; 7; 12]. Тільки зарубіжні учені, керуючись основними складовими євразійської концепції, сміливо дають об'єктивну оцінку феномена Радянського Союзу, порівнюючи його з царською імперією [2; 8; 31].

Мета дослідження: 1) дослідити питання впливу складових євразійської концепції на політику радянських вождів щодо УРСР; 2) проаналізувати місце та роль України в СРСР.

30 грудня 1922 р. I Всесоюзний з'їзд Рад у Москві проголосив створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Виникла федеративна держава, в якій гарантувались рівність прав націй і територій. Багатьом тоді здавалося, що в СРСР нарешті знайдено не лише шлях для вирішення національної проблеми у старій Російській імперії, а й створено зразок майбутнього устрою людства. У комуністичній доктрині, сформульованій згодом, Радянський Союз розглядався як модель всевітньої пролетарської держави. Під егідою Рад утворився своєрідний симбіоз російського націоналізму й комунізму: «Традиція

російської державності була імперською традицією; в радянську епоху ця традиція злилася з провідною роллю Росії в комуністичному світі. Поширення комунізму було майже тотожним поширенню чи відновленню влади Росії...» [27].

До 1914 р. Ленін вважав, що національну проблему в Росії буде вирішено під час або відразу після демократичної революції. Проголосивши у 1917 р. принцип інтернаціоналізму і запроваджуючи його аж до початку 1930-х років, більшовики, зрештою, від нього відмовилися. Ленін розумів, що федералізм як принцип розв'язання національного питання на досоціалістичному, демократичному етапі революції залишатиме непорушним поділ робітничого класу за етнічною належністю. Він, як і євразійці, вважав Росію «багатонаціональною», тому готовий був гарантувати широкі права різним регіонам країни в мовному питанні, однак рішуче заперечував національний принцип як основу для формування політичної організації. Повне політичне відокремлення країни або непорушна політична єдність усередині держави мали забезпечити пролетаріатові імунітет від націоналістичних впливів. Ленінські думки з цього приводу збігалися з ідеями Ф. Енгельса, який вважав, що досягнення незалежності націями, які змагаються за неї, зміцнюватиме сили соціалізму всередині цих націй [6]. Більшовики відмовилися впроваджувати хоч якусь форму федералізму (тобто децентралізації у прийнятті рішень) всередині своєї партії — «провідної сили» радянської держави. Зрозуміло, що армія та політична поліція також залишалися жорстко централізованими підвладними структурами. Щоправда, Ленін швидко збагнув революційний потенціал національно пригнічених етносів, тому вніс до програми більшовицької партії «право народів на самовизначення, аж до відокремлення й утворення самостійної держави», проте й він був переконаний у першочерговості класової боротьби й вірив, що в соціалістичній Росії національні проблеми щезнуть самі по собі. Отже, більшовики спробували підмінити національний устрій царської імперії постнаціональним, пролетарсько-інтернаціоналістським, і в такий спосіб перескочити через фазу національної держави [9, с. 282].

Апологети комунізму, зокрема дехто з їхніх реліктних представників у сучасній Україні, як і засновники євразійства, основним вважають питання цілісності та географічної неподільності Росії на Євразійському континенті, називають благодаттю комунізму стосовно України возз'єднання усіх українських земель, які упродовж багатьох віків перебували під різними чужоземними окупаціями (російською, австро-угорською, польською, чехословацькою, румунською), в «єдиній радянській державі». Таке твердження необхідно визнати цинічним спотворенням історичної правди. Насамперед відзначимо здійснене насильницьким способом відторгнення від України і жорстоку русифікацію у 20–30 роках ХХ ст. великих українських етнічних ареалів Кубані, Південної й Західної Воронезчини та Курщини, що «волею партії» опинилися за межами УРСР і були піддані беззастережній та повній русифікації. Те саме стосується українських етнічних ареалів Зеленого і Сірого Клинів на далекосхідних теренах Євразійського материка. У такий спосіб було глобально зрусифіковано, втрачено для України східні території за межами сучасної держави, на яких, за даними кінця 1920-х років, компактно проживало понад 5 млн. етнічних українців. Виступаючи в статусі переможця під час і в кінці Другої світової війни, Сталін та його прибічники віддали своїм молодшим партнерам по новій «соціалістичній» коаліції величезні простори західноукраїнських земель: Польщі — Холмщину, Підляшшя, Лемківщину і Надсяння; Словаччині — Пряшівщину. Ще раніше кинуто на поталу винародовлення шляхом русифікації 14 районів Берестейщини, приєднаної у 1939 р. до Білоруської РСР [13].

До ключових аспектів втрат національного потенціалу України варто віднести чинник асиміляційного відторгнення українського етносу на окремих територіях Кубані, Західної Курщини та Воронезчини, Берестейщини, Засяння, Сірого та Зеленого Клинів. «Переплавлювання українського етнографічного матеріалу» в інтересах «комуністичних деміургів», чим стала головно Росія (а частково і Польща), — один із ключових наслідків комуністичних правлінь на українських етнографічних землях, а також у далекосхідних анклавах українства [19].

Комунізм, вважав Ленін, сам по собі руйнує середовище, в якому виникає націоналізм, отже, останній є пережитком минулого. Центральне місце в системі державного більшовицького етноциду, зокрема супроти українського народу, посіло винищення його селянської етнооснови, з якої мала би, за аналогією до інших народів, сформуватися модерна нація ХХ ст. Апогеєм «розкуркулювання» та колективізації стали 1931–1933 рр. — роки Голодомору, жертви якого у декілька разів перевищили масштаби пізнішого єврейського Голокосту та становлять не менше 7 млн. осіб [19]. Пролетарський вождь так і не спромігся визнати факту, що націоналізм «відображає також певні специфічні інтереси та прагнення, яких не можна задовольнити тактикою, але які вимагають реальних політичних та інших поступок».

Навіть після того, як Червона армія, спираючись на підтримку місцевих комуністів, встановила радянську владу в Україні, Азербайджані, Вірменії, Грузії, Білорусії та мусульманських державах Центральної Азії, більшість республік (крім тих, що увійшли до складу Федеративної Росії) все ще залишалися формально незалежними. Їхні відносини з Москвою регулювалися окремими угодами, згідно з якими російський уряд де-юре зосередив у своїх руках управління військовою й економічною сферами, транспортом і зв'язком — галузями, які він контролював де-факто з моменту встановлення радянського режиму на цих територіях [8]. Республіки, що були колись незалежними, зберегли таку формальну ознаку суверенітету, як, наприклад, право на дипломатичні відносини з іноземними країнами. Радянська Україна, зокрема, підтримувала дипломатичні стосунки з Польщею, Чехословаччиною та Німеччиною, а також брала участь як самостійна сторона у підписанні Ризької угоди (1921), у якій було досягнуто домовленості щодо східного кордону Польщі.

Реально керівництво радянської Росії не дотримувалося вищезгаданих угод і ставилося до інших радянських республік як до підлеглих територій. Сталін, тоді народний комісар у справах національностей уряду Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР), запропонував перетворити Україну, Білорусію, Вірменію, Грузію та Азербайджан на автономні республіки РРФСР [25].

Сталінський план був ухвалений спеціальною комісією, яка розробляла основні засади відносин між республіками, проте Ленін рішуче відкинув його, оскільки розумів, що план вже спрямований на формальне відновлення привілейованого статусу росіян, — це могло викликати спротив і невдоволення всередині держави. Сталінська ідея містила небезпеку ще й тому, що зменшувала привабливість комунізму як союзника національно-визвольних рухів поза межами радянської держави. Згідно з контрпропозицією Леніна (формально ухваленою) планувалося сформувати нову федеративну структуру, наднаціональну державу, з назви якої вилучався етнічний компонент. Росія, зауважував Ленін, мала увійти до нової держави як складова частина, на рівних правах з Україною [11].

Коли Конституція СРСР набрала чинності, союзний уряд отримав значно більше повноважень, ніж передбачалося Ленінін у його грудневих нотатках 1922 р., а РРФСР забезпечила собі більшість місць в обох палатах вищого законодавчого органу СРСР [8]. Утім, незважаючи на такі недоліки, у новій федеративній системі визнавався принцип рівноправності націй та право союзних республік на вихід із Союзу. Це, з одного боку, гарантувало національним республікам непорушність їхніх конституційних прав як складових частин радянської державної організації, з іншого, — сприяло зростанню та зміцненню національної свідомості народів Радянського Союзу [29, с. 296–297]. Разом із децентралізацією та автохтонізацією адміністрації більшовицький режим був позбавлений тієї сили, яку б сприймали на периферії держави. Колись символом, на якому трималася стара Росія, був цар, а тепер єдність радянської імперії аналогічно трималася на партії. Дискурс єдності намагався приховати справжню крихітність влади, він маскував безпорадність провідних більшовиків перед лицем навколишньої дійсності: комуністична інсценізація всемогутності влади підтримувала фасад, за яким нічого не було, мала приховати за силою слабкість. Саме так можна збагнути, чому полеміка у керівних органах партії у 1920-х роках призвела до встановлення диктатури однієї людини [1, с. 64–65].

Щодо мовного питання, то утвердження СРСР як наднаціональної політичної спільноти не означало переходу неросійських мов на статус другорядних. Радянська влада трактувала мову як засіб впливу на маси і турбувалася передусім про те, щоб усі мови служили справі соціалізму.

На X з'їзді партії (1921 р.) у своїй промові Сталін сформулював позицію партії в «мовному будівництві». «Не можна йти проти історії», — наголосив він. Хоч російський елемент і надалі переважав в українських містах, останні, на думку партійного речника, обов'язково мали стати українськими. Міста зростають, пояснював Сталін, за рахунок мешканців села, яке є «охоронцем національності» [16].

Упродовж 1920-х рр. позиція Сталіна змінилася: напрямом розвитку колишніх пригноблених народів ставав, на його думку, загрозливим. Особливу підозру викликав «дерусифікаційний» тиск у містах України, хоча офіційно Сталін нібито виступав не стільки проти самої мети, на досягнення якої ці процеси спрямовувалися, скільки проти «надмірної поспішливості» у цій справі. Він також був стурбований вимогами українських комуністів призначати на вищі урядові й партійні посади в Україні українців та гаслами культурної орієнтації на Європу чи закличками на зразок «Геть від Москви!», які набували популярності навіть у середовищі комуністичної української інтелігенції [17].

Діяльність Сталіна упродовж 1930-х рр. і пізніше засвідчує, що він не мав наміру дозволити історії самотужки, природним шляхом вирішити проблему націоналізму, викоренивши його соціальні передумови. Видається, що Сталін вважав мовну єдність одним із головних чинників виживання імперії. Класова

солідарність та економічні чинники здавалися не такими важливими для інтеграції народів СРСР, як спільна мова чи спільна історична пам'ять (їх, зрештою, можна було і сфабрикувати) [21, с. 175–192].

Нові дослідження кремлівських архівів цього періоду однозначно показують, що Сталін панічно боявся «втратити Україну», і тому ліквідація першооснови цієї селянської нації стала ключовою тезою його нав'язливих ідей: упокорення і знищення України як етносу [25].

Події 1930-х років засвідчили, що Сталін чітко дотримувався власної лінії щодо формату держави. Відмовившись від брутально-прямолинійного заштовхування союзних республік до складу РРФСР, він поступово, але послідовно відібрав у них повноваження, надані згідно з першою Конституцією СРСР, повернувшись в такий спосіб до ідей євразійців про єдину багатонаціональну державу.

1930-ті роки стали ерою не лише колективізації, індустріалізації та урбанізації, але й епохою масових арештів, депортацій і вбивств. Позбавлення селян землі, як і в часи царської імперії, відповідно до євразійських начал, розпочате Сталіним після відмови від НЕПу, та інтенсивне запровадження рабовласницької системи колгоспів призвело до репресій проти селянства, пов'язаних із «розкуркуленням», депортаціями та розстрілами передусім заможних селян. Зрозуміло, що до списку жертв терору вносилися політичні, військові, промислові й культурні кадри і російської національності, однак в історичній перспективі усі ці масові арешти та вбивства найруйнівніше позначилися саме на неросійських народах. Як приклад, репресії проти провідників курсу «українізації» – численні самогубства, розгроми письменницьких організацій (з 240 репресованих письменників зникло понад 200 осіб), розгром Всеукраїнської академії наук (ліквідація 60 учених-мовознавців), знищення українського народного шкільництва [18]. Сталінська політика відійшла від старих методів співпраці з неросійськими елітами й культурної толерантності – вона була більш споріднена з політикою пізнього царизму, за якої вже окреслилися й модернізація, і централізація, й уніфікація; заново було пущено в хід російську національну карту, і ця політика живилася національними ідеями російського суспільства. Політика інтегрування й асиміляції неросійських етносів проводилася не тільки ідеологічно, а й шляхом терору [9, с. 289]. В Україні й Білорусії ліквідація еліти, сформованої до епохи масового терору (дореволюційна інтелігенція, комуністи «досталінського призову», зрештою, і самі сталінські кадри), призвела до заміни неросійських кадрів російським чи русифікованим елементом. Зокрема, із 102 членів і кандидатів у члени Центрального Комітету Комуністичної партії (більшовиків) (ЦК КП(б)) лише троє залишилися живими після чистки 1937 р. Повністю змінився склад українського уряду й секретарів обласних комітетів партії. Кількість жертв чисток серед функціонерів нижчих ланок не вдасться підрахувати [15, с. 218–244].

У післясталінський період, починаючи з 1964 р., радянська бюрократія стає обережнішою щодо національних почуттів неросійських націй СРСР. Федеративний устрій Радянського Союзу залишався недоторканим. Неросійським мовам дали шанс на розвиток, а різні народності у СРСР, згідно з партійними настановами, уже не розглядалися як майбутня єдина нація — цього разу йшлося про те, що вони утворюють якісно нову спільноту – «радянський народ», в якій кожен зберігатиме свою етнічну самобутність. Національні культури всіх народів СРСР водночас переживали взаємопов'язаний процес «розквіту» та «зближення» [3, с. 122–163].

На рубежі 1980–1990-х років відбулася «трансформація» образу Радянського Союзу: те, що колись вважалося майже зразковою моделлю некапіталістичної модернізації, почали трактувати як модернізований варіант імперій XIX ст., більше того — Радянський Союз подавався як імперія колоніальна. Марк Р. Бессінджер нагадує нам, що «наприкінці XX ст. імперії стали прикладом антитези нормам новітнього державного устрою, ...являючи собою об'єкт докорів та зневаги з боку тих, хто претендував на статус націй з власними державними кордонами. Найпоширенішою формою націоналізму, що розвинувся на більшості територій Радянського Союзу, став антиколоніалізм. Те, що, зазвичай, розглядалося як єдина держава, раптом повсюдно стали зневажливо трактувати як імперію» [22].

Виникнення «української ідеї» в XIX ст. почало підважувати «російську єдність»: теза, згідно з якою українці, подібно до чехів чи поляків, становили окремих народ і не поступалися ні в чому росіянам, в очах останніх була тотожною до ідеї розвалу Росії [31].

Радянський Союз став «компромісом між доктриною та реальністю: спробою примирити прагнення більшовиків до абсолютної єдності і зосередження усієї влади в руках партії та тим емпіричним фактом, що націоналізм пережив колапс старого устрою». Для більшовиків це було «лише тимчасовим вирішенням проблеми, перехідним етапом до тотально централізованої та наднаціональної всесвітньої радянської держави», при цьому гостро стояло українське питання [29, с. 296]. Історичні і, зокрема, релігійні чинники давали змогу росіянам розглядати українців як одну з гілок російської нації. Саме через те, що українців

вважали найближчим до росіян народом, прояви української окремішності були особливим об'єктом для переслідувань. Радянський уряд, як і царський, реагував винятково жорстокими репресіями на будь-які національні рухи українців, котрі мали значно більшу перевагу, ніж усі інші неросіяни імперії, зважаючи на кількість населення, економічне й стратегічне значення УРСР [9, с. 292].

Радянський Союз фактично був перевтіленням Російської імперії, і саме в його затінку тривали процеси націотворення та формування націоналізму. Переплетення історії комунізму та націоналізму є одним із головних чинників, що визначає характер постімперської епохи.

Імперська природа Радянського Союзу, яка ґрунтувалася на основних складових концепції євразійства, була очевидною істиною для найвдумливіших західних дослідників ще до його колапсу. Як зазначав Б. Андерсон, «...той факт, що Радянський Союз подібно до Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії унікає вживання у власній назві національного імені, свідчить про те, що він може бути як і нащадком донациональних династичних держав ХІХ ст., так і передвісником інтернаціонального устрою двадцять першого століття» [20].

Взаємини між українцями й росіянами в Україні та міждержавні відносини України й Росії безпосередньо впливають на політичну еволюцію останньої. Оскільки, як зазначили у своїх працях д'Енкос та Зб. Бжезінський, незалежність України кардинально позначиться на майбутньому Росії, без України та Білорусі Росії буде надзвичайно важко знайти баланс у взаєминах із 60-мільйонним «мусульманським блоком» колишнього СРСР, без України Росія вже не є імперією, однак з Україною, згвалтованою та підкореною, Росія перетворюється на імперію автоматично [25; 23]. Тому немає нічого дивного в тому, що «імперська свідомість» або «імперський світогляд» як спадщина царської Росії особливо очевидно виявляються у сучасних українсько-російських відносинах, оскільки для більшості росіян епоха більшовицького панування і терору є славною епохою власної «вітчизняної історії», зрештою, як і епоха кривавих злочинів Івана Грозного чи Петра Першого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баберовскі Й. Червоний терор. Історія сталінізму / Пер. з нім. — К.: К.І.С., 2007. — 248 с.
2. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 104 с.
3. Брежнєв Л.И. О пятидесятилетии СССР. — М.: Изд-во полит. лит., 1972. — 472 с.
4. Гаджиев К. Геополітика. — М.: Международные отношения, 1997. — 383 с.
5. Гетьманчук М. Державна незалежність України та особливості її сприйняття сучасною російською політичною думкою // Проблеми та перспективи викладання у вищій школі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 09–10 листопада 2004 р. — Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”. — 2004. — Ч.1. — С.1–11.
6. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. — К.: Видавн. дім КМ «AcadeMia», 1998. — С. 84.
7. Дугин А.Г. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. — М.: Арктогея, 1997. — 608 с.
8. История советской Конституции (в документах). 1917–1956 / Под ред. С.С. Студенкина. — М.: Б.в., 1957. — С. 458–473.
9. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія. Виникнення. Історія. Розпад / Пер. з нім. Х. Назаркевич; Наук.ред. М. Крикун. — Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2005. — 360 с.
10. Ленін В.І. До питання про національності або про «автономізацію» // Повне збір. тв. — Т. 45. — С. 345.
11. Ленін В.І. Про утворення СРСР. Лист Л.Б. Каменєву для членів Політбюро ЦК РКП(б) // Повне збір. тв. — Т. 5. — С. 201–202.
12. Митрофанов А.В. Шаги новой геополитики. — М.: Рус. вестн., 1997. — 280 с.
13. Надбужаничина: Історично-мемуарний збірник. — Т. 4 / Під ред. О. Романіва. — Львів–Торонто, 2004. — 860 с.
14. Пасічник В.М. Національна ідея в контексті українсько-російських відносин: Автореф. ... канд. політ. наук. — Львів, 2004. — 20 с.
15. Радянська Україна / Під ред. М.П. Базган. — К.: Акад. наук УРСР, 1970. — 405 с.
16. Сталін Й. Заключне слово на Х з'їзді РКП(б) // Сталін Й. Твори. — К.: Б.в., 1948. — Т. 5. — С. 48–49.
17. Сталін Й. Твори. — К.Б.в., 1952. — Т.8. — С. 149–154.
18. Субтельний О. Україна: історія. — К.: Либідь, 1991р. — 420 с.
19. Чорна книга України: Зб. документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / Під ред. Ф. Зубатого та В. Яворівського. — К.: Просвіта, 1998. — 784 с.
20. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, rev. ed. — London – New York: Verso, 1991. — P. 2.
21. Barghoorn F.C. Soviet Russian Nationalism. — New York: Oxford Univ. Press, 1956. — 376 p.
22. Beissinger M.R. How Nationalisms Spread: Eastern Europe Amidst the Tides and Cycles of Nationalist Contention // Social Research. — 1996. — Vol. 63, № 1. — P. 115.
23. Brzezinski Z. The Premature Partnership // Foreign Affairs. — 1994. — Vol.73, N2. — P. 80.
24. Helene Carrere d'Encausse. The End of the Soviet Empire and the Triumph of the Nations. — New York: Basic Books, 1992. — P. 261.
25. Deutscher I. Stalin: A Political Biography. — 2 ed. — New York: Oxford Univ. Press, 1966. — P. 244.
26. Famine-Genocide in Ukraine. 1932-1933. Western archives,

testimonies and research. Ed. Wsevolod W. Isajev. – Ukr. Canad. Research and Documentation Center, 2003. – 212 h.
27. Nodia G. *Nationalism and Democracy* // L. Diamond and M. F. Plattner (eds.). *Nationalism, Ethnic Conflict and Democracy*. — Baltimore, MD: Johns Hopkins Univ. Press, 1994. — P. 19–20. 28. Opacki Z. *Rosjanie w poszukiwaniu własnej tożsamości/ Kołepcja euroaziatyzmu* // *Rosja – Polska – Balkany w XVIII – XX wieku*. — Szczecin, 1998. — P.301–315. 29. Pipes R. *The Formation of the Soviet Union*. — New York: Atheneum, 1968. — P. 271–297. 30. Pipes R. *Introduction: the nationality problem* // *Handbook of Major Soviet Nationalities* / Zev Katz et al. (eds.). — New York: Free Press, 1975. — P. 1–5. 31. Szporluk R. *Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State* // *Daedalus*. — 1997. — Vol. 126, № 3. — P. 85–119.

УДК: 351.96:355.45

У. Ільницька

Національний університет “Львівська політехніка”

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СФЕРОЮ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

© Ільницька У., 2009

Обґрунтовано необхідність встановлення парламентського контролю за сферою безпеки і оборони – важливої ознаки та умови функціонування демократичних політичних режимів в сучасних країнах; розглянуто сутність, функції та спрямованість парламентського контролю за оборонною сферою; досліджено механізми його реалізації; проаналізовано специфіку здійснення контрольно-наглядових функцій парламенту в Україні.

In the article the necessity of establishing parliamentary control over the sphere of security and defence – an important sign and condition of functioning of democratic political regimes in modern countries is substantiated; the essence, functions and orientation of parliamentary control over the defence sphere are considered; mechanisms of its realization are investigated; specific character of controlling-supervisory functions execution of the parliament in Ukraine is analysed.

Контроль за сферою безпеки і оборони є важливою правовою формою діяльності парламенту у сучасних демократичних державах. Через підпорядкування силових структур цивільній політичній владі, яка визначає та обмежує сферу їх компетенції, парламентський контроль унеможливує використання армії в антиконституційних цілях, функціонування її як самостійного суб'єкта, що, своєю чергою, сприяє демократизації та стабілізації суспільства.

Проблема пошуку найоптимальніших форм та механізмів здійснення парламентського контролю за сферою безпеки і оборони, забезпечення його конструктивності, ефективності є гострою та актуальною для будь-якої країни. Крім того, проблема встановлення та здійснення парламентського контролю за оборонною сферою значно ускладнюється специфікою військової організації, яка є закритим інститутом через необхідність збереження державних та військових таємниць.

Встановлення та здійснення парламентського контролю за сферою безпеки й оборони є невід'ємною складовою процесів демократизації усього суспільства, важливий чинник регулювання цивільно-військових відносин, необхідна умова для європейської та євроатлантичної інтеграції.

Варто відзначити значний інтерес науковців до проблем контролю за оборонною сферою, і, зокрема, до специфіки здійснення демократичного цивільного контролю (невід'ємною складовою якого є парламентський контроль). Вітчизняні науковці В. Смолянук, М. Требін, В. Кротіков, А. Бірюченко, О. Гриненко, Н. Череміскіна обґрунтували доцільність встановлення демократичного цивільного контролю, проаналізували специфіку його реалізації, розглянули правові засади організації, механізми здійснення. Однак поза увагою дослідників залишився парламентський контроль як важлива складова демократичного цивільного контролю. Фактично відсутні наукові праці, де б комплексно і всебічно досліджувались суть, політико-правові основи